

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav dějin umění

Marek K r e j č í

**Moderní dějiny a památková péče
ve středo-východní Evropě**

**Modern History and Heritage Preservation
in Central-East Europe**

Teze

Studijní obor: Dějiny výtvarného umění
Studijní program: Obecná teorie a dějiny umění a kultury
vedoucí práce - prof. PhDr. Lubomír Konečný

2013

Předmětem studie je ochrana památek (památková péče) pojímaná jako dějinný fenomén a sledování podstatných proměn, kterými prošla v posledních dvou staletích. Právě historicita památkové péče přispěla k vzrůstajícímu zájmu o reflexi historických a společenských souvislostí vývoje tohoto fenoménu, jehož kořeny jsou hledány hluboko v minulosti.

Výzkum dějin památkové péče představuje metodologický problém. Vědecké zpracování tohoto tématu zůstává v českém prostředí – na rozdíl od situace ve světě – stále nepřilíživě častým jevem. Současný stav bádání se soustřeďuje spíše buď na konkrétní případy praxe památkové obnovy nebo na institucionální otázky spojené s emancipací, vývojem a interpretací norem památkového práva. Monografické i přehledové statě jsou pak pevně zakotveny v národním prostředí definovaném hranicemi současného státu a vycházejí z tradičního nacionálního paradigmatu, jež úzce spojuje památky s národní minulostí. Výjimku představuje práce Iva Hlobila o teorii městských památkových rezervací, která nejenže prezentuje téma v širším rámci, doloženým bohatými citacemi dobové zahraniční literatury, ale dokládá jak postupný posun v myšlení od ochrany solitérních památek k památkové péči o ucelené soubory v západní Evropě byl reflektován a tvůrčím způsobem rozpracováván v českém prostředí.

Omezená dostupnost recentní zahraniční literatury a absence jejich překladů neumožňují plně využívat inspirativních podnětů zahraničních výzkumů, které usilují nalézat souvztažnost idey památkové péče s filozofií, kulturními dějinami, kulturní antropologií, sociologií a dalšími dynamicky se rozvíjejícími společenskovědními obory.

Studie reflektuje trend ke globálnímu pojetí problémů a snaží se v tuzemském prostředí prezentovat téma v kontextu historicko-geografického celku širšího regionu. Pro něj pak používá v souladu s diskurzem současné anglosaské a německé historiografie označení středo-východní Evropa (*Ostmitteleuropa, Central East Europe*). Vzhledem k různým způsobům vymezení tohoto regionu byl pro potřeby studie použit srovnávací materiál z České republiky, ze sousedního Polska, Slovenska, a dále okrajově Chorvatska, Maďarska a Slovinska, tedy nástupnických států bývalé habsburské monarchie, kde byla na přelomu 19. a 20. století historiky umění Aloisem Rieglem a Maxem Dvořákem formulována moderní teorie památkové péče.

První kapitola studie je věnována právě těmto společným základům položeným v 19. století, kdy se prosazovala v širším měřítku idea ochrany památek. Její nositelé se snažili zaručit se podporou se strany státu jejím začleněním do imperiální kulturní politiky. V praxi její institucionální podoba byla výslednicí střetu zájmů namnoze protichůdných sil. Nejzávažnějším byl konflikt mezi centralistickým a autonomistickým pojetím politiky, který vedl k opakovaným pokusům o vytváření vlastních struktur paralelně s vídeňskou Ústřední

komisí pro památkovou péči. Ústřední komise musela v monarchii se silným vlivem aristokracie a církve zohledňovat zájmy obou největších sociálních skupin vlastníků památek. Teprve zaangažování následníka trůnu, arcivévody Františka Ferdinanda, umožnilo pokus o reorganizaci památkové péče počátkem 20. století. Rieglova a Dvořákova koncepce památkové péče vyjadřovala aspirace formujícího se společenství historiků umění na vůdčí úlohu při vědecké ochraně památek, jako protiváhu dosavadní památkové praxi dominované tvůrčími přístupy i puristickou praxí architektů.

Druhá kapitola studie popisuje rozvoj mezinárodní spolupráce v oblasti ochrany kulturního dědictví. První překračování omezených lokálních horizontů bylo ještě vynuceno vnějšími okolnostmi, válečnými konflikty 19. století. Po skončení první světové války se objevují pokusy o nadnárodní spolupráci při ochraně kulturního dědictví, vytváření prvních pramenů mezinárodního veřejného práva v této oblasti a speciálních nadnárodních organizací v rámci mezinárodního společenství (Společnost národů, později Organizace spojených národů). Disertace připomíná čestnou památku osobností, které svoji mnohostrannou činností usilovaly propojit jednotlivá národní prostředí a pokládaly tak již v meziválečném období základy budoucí evropské ochrany kulturního dědictví (např. Max Dvořák, Marjan Morelowski, Vojeslav Mole, George Oprescu či Joseph Strzygowski).

V českém prostředí Vojtěch Birnbaum analyzoval, jak se při kontinuitě terminologie proměňovala metodologická východiska „vymezení památkovosti“. Už rakouský historik umění Alois Riegl na počátku století proti selektivnímu (a subjektivnímu) pojetí památky (dědictví) postavil celostní pojetí, které by v extenzivním pojetí mohlo být aplikováno prakticky na všechny hmatatelné a viditelné výtvořiny lidské ruky. Původní koncept památky spojený s národní koncepcí dějin s profesionalizací dějin umění se rozšířil o nová kritéria umělecké kvality a stylově-vývojového významu.

Koncept kulturního dědictví se prosadil jako dynamický jev, neboť i dnes jsme svědky postupujícího procesu rozpoznávání hodnot, které vedou k ustavení nových typologických skupin podléhajících památkové ochraně, ba dokonce zcela nových konceptů památkové krajiny, míst s kulturním významem nebo nehmotného kulturního dědictví. Paralelně tendencím k internacionalizaci ochrany společného kulturního dědictví vzniká na opačném pólu ještě zcela nová kategorie památek lokálního významu, která má na místní úrovni význam pro vytváření a posilování kolektivní identity.

Samostatný exkurz je věnován neúspěšné snaze Československa získat podíl na movitých kulturních památkách shromážděných cílevědomou sbírkotvornou činností v centrálních institucích zaniklé habsburské monarchie. Srovnáním s alternativními přístupy jiných nástupnických států se vyjevují osudové důsledky malé zkušenosti tehdejší diplomacie. Stejně tak v šedesátých letech při vzniku Mezinárodní rady pro památky a sídla (ICOMOS)

musela československá kulturní diplomacie ustoupit polské, která svojí agilitou dokázala získat vůdčí úlohu v regionu i v rámci bloku socialistických zemí.

V meziválečném období, které je charakterizováno výraznými antagonistickými vztahy mezi jednotlivými státy regionu, se stále více projevuje politizace uměnovědy. Dějiny umění (i výzkum památek) jsou výrazně formovány sociální objednávkou: na jedné straně „vědeckým“ zdůvodněním německého expanzionismu (*Drang nach Osten*) povýšeného po příchodu nacistů k moci na politiku získávání nového životního prostoru na východních hranicích Velkoněmecké Říše, na druhé straně vymezováním se menších národů vůči snahám o politickou a kulturní hegemonii velmocí.

Koncepce vídeňské školy dějin umění *„Kunstgeschichte als Universalgeschichte“* se tak dostávala stále častěji do konfliktu s dějinami umění jako součástí nacionální a politické ideologie, kde vědci akcentovali prvky svébytnosti „národního“ či „rasového“ umění. Tato věda se rozvíjela na katedrách německých univerzit v Poznani, Praze i Vratislavi, kde působili historici umění Dagobert Frey, Otto Kletzl, Karl M. Swoboda, stejně jako v účelově zřizovaných institucích, které v rámci východních výzkumů (*Ostforschungen*) usilovaly o zapojení německých společenských věd do válečného úsilí.

Až do konce druhé světové války prakticky vždy byla iniciativa při výzkumu kulturního dědictví na straně německé, která dokázala vytvořit lepší finanční předpoklady pro organizaci výzkumů. Jediným vážnějším pokusem převzít iniciativu byla po porážce Německa v první světové válce snaha vytvořit oborové bádání slovanského umění jako celku.

Etnocentrické principy vedly ke snaze buď si „jiné“ umění extenzívně přisvojovat (např. hypotézami o národní příslušnosti tvůrců středověku a raného novověku) nebo naopak jej vytěšňovat na okraj zájmu až po vytváření podmínek pro likvidaci jeho hmotných dokladů. Tento proces výrazně posílily geopolitické změny po druhé světové válce a migrace obyvatelstva, kdy se negativní důsledky koncentrovaly v některých periferních subregionech (Slezsko, Sudety, východní Prusko). Reakcí na dočasnou ztrátu paměti místa jsou nejrůznější lokální iniciativy, které po změně politických poměrů participují na znovuobjevování dějin a usilují i o obnovu řady kulturních památek jako symbolů ztracené minulosti.

Čtvrtá kapitola práce sleduje osudy památkové péče v tzv. lidově demokratických státech po druhé světové válce. Prvotní hypotéza práce, že v prostoru středo-východní Evropy, tedy na území bývalé habsburské monarchie, se trvale prosadil dominantní vliv vídeňské umělecko-historické školy se podařilo prameny a literaturou, přes specifickou cézuru let padesátých, částečně prokázat. Na druhé straně byl tento vliv silně modifikován pragmatickým se přizpůsobováním poměrům, které sice v období státního paternalismu v druhé polovině 20. století přinesly kvantitativní rozmach státní památkové péče, nicméně trpce vykoupený ještě výraznějším podřízením odborných hledisek politickým.

Na speciální vědecké konferenci organizovanou občanským sdružením polský historik umění Mieczysław Kurzątkowski tak mimo jiné trefně upozornil na možnosti a omezení tehdejších konzervátorů památkové péče z pohledu mravních postojů. Jan Pruszyński poukázal na nebezpečnost paušalizující teze, že památky v nedávné minulosti ničil socialismus. Podle jeho slov sice svržený politický systém generoval devastaci památkového fondu, ale k těmto obecným předpokladům přistupovaly vždy konkrétní příčiny, nežádka nedbalost, nedůslednost nebo neplnění povinností konkrétních pracovníků památkové péče.

Oborové společenství v České republice pak kritické zhodnocení deformací minulého období nahradilo expiační fikcí, že jako celek přes mocenský tlak totalitního protikulturně zaměřeného režimu se ctí obstálo, ba dokonce „se vyvzdorovalo“ na evropskou úroveň. Mýtus osobnosti Maxe Dvořáka jako otce – zakladatele stejně jako „české školy“ se pokusily znovu integrovat tuzemskou památkovou péči do evropského kulturního kontextu a pozorovatelům zvenčí překrýt latentní krizové jevy přetrvávající z minulého období.

Přes podstatné ztráty památkového fondu lze největší škodu spatřovat v tom, že podstatně utrpěl morální étos oboru. V něm převládl byrokratický formalismus nad věcným řešením problémů, kompromisnictví a neochota riskovat vlastním postavením kvůli zásadnímu řešení krize památkové péče, k níž výrazně přispěl i nezáměr o hlubší promyšlení metodologických a teoretických otázek oboru.

Na dvou případech, Československa konce šedesátých let a Polska počátku osmdesátých let je dokumentována úloha historiků umění, stojících vně oficiálního systému státní památkové péče, kteří považovali za svou mravní povinnost prolomit kruh mlčení, seznámit veřejnost s konkrétními projevy krize památkové péče a navrhnout způsoby jejího překonání.

Úzká spjatost ochrany památek a dějin umění nabývá nemenšího významu v postkomunistických státech, kde je v období transformace státní paternalismus s rozhodujícím vlivem byrokracie střídán neoliberalismem uvolňujícím cestu dravému egoismu jedinců. Památková péče na tyto proměny nebyla připravena, tím spíše že v celé společnosti počátkem devadesátých let panovala optimistická euforie z obnovení demokratického způsobu vlády a občanských svobod.

Při tom již o desetiletí dříve na Západě německý teoretik architektury Dieter Hoffmann Axthelm upozornil, že ani v demokracii západního typu aparát státní památkové péče s kvalifikovanými odborníky sám o sobě nemůže vždy zaručit nestranné a odborné rozhodování. Jeho začlenění do státního aparátu, kontrolovaného skrytou hrou politických zájmů v pozadí, vede v praxi v konfliktních situacích k ustupování nátlaku politických a ekonomických zájmových skupin, a zvýhodňování jedněch na úkor veřejných zájmů. Hoffmann Axthelm spatřoval řešení v odstátnění památkové péče, které by přeneslo

odpovědnosti ze státního aparátu na občanskou společnost (komunální památková péče, činnost nadací a občanských sdružení).

Samostatně je sledována otázka recepce Maxe Dvořáka v současné literatuře. Nedávná kritická edice připravená pro rakouský spolkový památkový úřad italským historikem umění Sandro Scarrocchioni upozorňuje na aktuálnost jeho odkazu, který je mnohem širší než známý Katechismus památkové péče. Shromážděné statě v novinách, časopisech, sbornících stejně jako rukopisy jeho přednáškových cyklů o památkové péči uložené v archivu vídeňské univerzity dávají úplnější obraz o Dvořákově způsobu myšlení o ochraně památek. Dvořák ve svých statích a přednáškách opakovaně zdůrazňoval celostní přístup k ochraně památek vycházející z mnohostrannosti a variability památkových hodnot.

Katechismus, vlastně jediná Dvořákova publikovaná samostatná kniha o památkové péči, představuje specifický případ již svým zaměřením směrem k široké veřejnosti, který ukazuje význam jaký Dvořák připisoval památkové osvětě jako prevenci. Skoro polovinu obsahu knihy tvoří obrazová dokumentace založená na instruktivní a obecně srozumitelné polaritě kladných a záporných příkladů. Účelu práce odpovídá i volba jazyka. Ne náhodou jsou právě pasáže, kde se kritická údernost nejvíce odchyluje od objektivního rezervovaného tónu vědeckých publikací, v českém prostředí nejčastějším zdrojem selektivních citací, které ponejvíce usilují o aktualizaci směrem k současnému vývoji oboru.

Malý zájem o teoretické a metodologické otázky památkové péče není jen důsledkem deformací reálného socialismu. Již po převratu v říjnu 1918 se profesor dějin umění na pražské univerzitě Karel Chytil vyslovil pro odeoretizování dějin umění. Jeho kritika byla v první řadě zaměřena proti inflaci prací v německé jazykové oblasti, které ne vždy byly přínosem k diskuzi a často nedosahovaly ani potřebné myšlenkové vědecké úrovně. Proti této *Durchschnittsliteratur* ostatně systematicky bojovala i vídeňská škola dějin umění, kdy Dvořák převzal po Franzu Wickhoffovi redakci specializovaného listu *Kunstgeschichtliche Anzeigen* přinášejícího výhradně kritické recenze soudobé produkce.

Jen několik českých historiků umění se pokusilo dále samostatně rozvinout myšlenky o podstatě památkové péče. Oldřich Stefan v protektorátních letech koncipoval sociologickou koncepci ochrany památek, ovlivněnou filozofií holismu zprostředkovanou mu Růženu Vackovou. Václav Richter se zase inspiroval filozofií Martina Heideggera, promyšlenou v regionu zejména Romanem Ingardenem a Janem Patočkou, v jejímž duchu se pokusil o ontologický výklad pojmu památky. Richter v šedesátých letech zval Patočku k vystupování v brněnském semináři dějin umění. Zájem o filozofické promyšlení základů památkové péče se zrcadlí v dizertaci mladého vědce Petra Doležala, který se pokusil dát zásadní odpověď po smyslu ochrany památek s pomocí textů klasických německých filozofů. Památková péče je mu zachováváním relikvií jako značek nekonečného celku, které svým pozůstáváním

vypovídají o lidské existenci v čase. Památky se stávají částí kulturního vzorce, který integruje společnost a zajišťuje historickou kontinuitu.

Na Richtrovy (a Doležalovy) filozofické úvahy navázal až s odstupem času Mojmir Horyna, který dovedl, že památka je „průlomem“ relativizujícím samozřejmost pouhé současnosti a jejich „každodenních starostí“, která včleňuje život člověka do širších dimenzí. Přítomnost památek v současnosti může rozšiřovat pole svobody proti tlaku pouhých aktuálních potřeb, což dostatečně legitimizuje veřejný zájem na jejich zachování. Památky jsou nositelem kulturotvorného potenciálu, formují kulturní vědomí, spoluvytvářejí kulturní prostředí a mají specifickou hodnotu v systému kultury.

Axiologické aspekty památkové péče promyšlejší texty historika umění Ivo Hlobila, který koncem osmdesátých let prezentoval nový teoretický koncept monumentity (památkovosti) jako specifické dokumentární, estetické, umělecké či kulturně symbolické hodnoty, kvůli které je společensky prospěšné zachovávat předmětnost památky nad rámec její prvotní utilitární funkce. Hlobilova monumentita má leccos společného s konceptem muzeality u sbírkových předmětů v muzeích a galeriích. Hlobil ostatně analogicky pokusům o formování muzeologie jako nového společenskovědního oboru navrhl ustavení monumentiky, která by se spolu s kulturní antropologií, politologií a sociologií měla podílet na prognostice vývoje kulturního vědomí lidstva.

21. století přináší v metodologii a teorii ochrany památek nové výzvy. Tradiční koncept klasické teorie památkové péče dosud představovala autenticita památky, považovaná za nositele historických a vědeckých hodnot. Stav, kdy památková péče rozhodovala v mezích binární polarity autenticita – neautenticita, inspirovala rakouského historika umění Wilfrieda Lippa k prohlášení o kvazisakrálním kultu autenticity v době padělků.

V rámci ICOMOS mezinárodně akceptované závěry dokumentů z Burry a Nary zpochybnily univerzalitu autenticity hmotné podstaty památky jako pevného základu pro teorii památkové péče. Struktura památky začíná být přirovnávána k historickému palimpsestu, kdy na prvotní autentickou hmotu jsou nakládány další vrstvy. Památka by se pak skládala z hmotné substance a velmi obtížně definovatelné nehmotné významové symbolické sféry.

Krizi památkové péče se snaží překonat různá alternativní řešení přizpůsobená (post)moderní společnosti, která je údajně vzdálená mrtvému starožitnickému horizontu minulosti. Jeden vlivný proud se inspirovuje úspěšnými ekologickými koncepty trvale udržitelného rozvoje, kdy navrhuje hodnocení památek podle poměřování stupně jejich organizované complexity, analogicky péči moderní ochrany přírody o ekosystémy. Sémiotické přístupy hodnotí památku zase jako kulturní text., objevují se pokusy o konceptualizaci

fenoménu kulturního dědictví ve spojení s současnou problematikou kulturologie ap. Atomizace oborového společenství se projevuje nadprodukcí literatury, i programových dokumentů různé kvality, jež, ač často bývají ambiciózně nazývané chartami, na rozdíl od chart přijímaných valným shromážděním *UNESCO* zavazují jen podepsané účastníky a jejich stoupence.

Axiologický chaos vede stoupence konzervativního pojetí památkové péče, která navazuje na odkaz vídeňské školy dějin umění, k návratu k fundamentálním dílům teorie ochrany památek, tím spíše, že k mnohým problémům s kterými se ochránci památek dnes potýkají, ať již jsou označovány neologismy jako fasádismus, mcdonaldizace, disneylandizace či komercializace památek, lze najít historické konotace na počátku dvacátého století.

Ve středo-východní Evropě se proto objevují ve shodném historickém období a z týchž potřeb komentované překlady prací klasiků památkové péče, které zároveň nejlépe mohou čelit dezinterpretacím. V regionu prvními průkopníky byly polské komentované edice, které připravili ještě počátkem sedmdesátých let historici umění Lech Kalinowski a Ksavery Piwocki.

Dvořákův důraz na étos památkové péče i nezastupitelnou úlohu historiků umění zůstává aktuální i na prahu 21. století. Jeho přirovnání mravní odpovědnosti historika umění-památkáře před společností k Hippokratově přísaze lékařů upozorňuje na rizika marginalizace odborné, věcné podstaty problémů ochrany památek a na nezastupitelnou úlohu historiků umění jako školených odborníků povoláných je řešit. Etický rozměr odpovědnosti za zachování kulturního dědictví jako součásti životního prostředí pro budoucí generace je dnes legitimním předmětem zájmu postmoderních filozofů i historiků umění.

Seznam pramenů:

Archiv Masarykova ústavu a Akademie věd ČR v Praze:

fond Vojtěch Birnbaum , fond Ústav teorie a dějin umění ČSAV

Archiv Univerzity Karlovy v Praze

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Filozofická fakulta Německé univerzity v Praze

Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie

IDO Instytut Niemieckiej Pracy Wschodniej

Instytut Filozofii a Sociologii Polskiej Akademii Nauk

Spuścizna Mieczysława Wallisa

Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk

Zbiory Specjalne

Národní archiv v Praze:

fond Ministerstvo školství 1918 – 1949, fond Státní památková správa., fond Ministerstvo školství a kultury, fond Památkový úřad/Rakousko

Literatura:

Acte final de la conference internationale des fouilles, Cairo 1937

Wilhelm Ambros, Das Gesetz über die Inlandsveräußerungen und über die Ausfuhr von Kunstwerken, *Mitteilungen des Statsdenkmalamtes II-III*, 1920/1, s.45-47.

Anonymus, *La missione militare italiana per l'armistizio: dicembre 1918 gennaio 1920*, Bologna 1928

Anonymus, *Les Allemands destructeurs de cathédrales et de trésors du passé*, Paris 1915

Anonym, K referátu Zd. Wirtha o článku O.Kletzla o Čečovicích, in: *Umění* 11, 1938, s. 294

Sabine Arend, Die (kultur-)politische Instrumentalisierung von Veit Stoss im Nationalsozialismus, in: *Wokół Wita Stwosza. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej w Muzeum Narodowym w Krakowie 10-22 maja 2005*, Kraków 2006, s. 396-405

Sabine Arend: Die Kunsthistorische Sektion am Institut für Deutsche Ostarbeit im besetzten Krakau (1940–1945). In: Wojciech Bałus, Joanna Wolańska (eds.): *Die Etablierung und Entwicklung des Faches Kunstgeschichte in Deutschland, Polen und Mitteleuropa*. Warszawa 2010, s. 491-519.

Jan Assmann, *Kultura a paměť*, Praha 2001.

Jan Assmann, *Pamięć kulturowa*, Warszawa 2008

Aleida Assmann, *Erinnerungsräume: Formen und Wandlungen des kulturellen Gedächtnisses*, München 1999

Aleida Assmann, Rekonstruktion – Die zweite Chance. oder: Architektur aus dem Archiv, in: Winfried Nerdinger (ed.): *Geschichte der Rekonstruktion. Konstruktion der Geschichte*, München 2010, s. 16-23.

Hans Aurenhammer (ed.), Max Dvořák, Tintoretto und die Moderne. Kunstgeschichte „vom Standpunkt unserer Kunstentwicklung“ betrachtet, in: *Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte* 49, 1996, s. 9–39, 289–294.

Hans Aurenhammer (ed.), Max Dvořák, Die letzte Renaissance. Vortrag, gehalten am 22. Februar 1912 im Österreichischen Museum für Kunst und Industrie, in: *Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte* 50, 1997, s. 9–22, 325–330.

Hans Aurenhammer , Max Dvořák über Oskar Kokoschka: eine handschriftliche Fassung des Vorworts zu ‘Variationen über ein Thema’ (1920/21), in: Patrick Werkner (ed.), *Oskar Kokoschka - aktuelle Perspektiven*, Wien 1998, s. 34–40.

Hans H. Aurenhammer, Neues Quellenmaterial zum Kunstgeschichte-Programm im „Kriegseinsatz der Geisteswissenschaften“ (1941), in: Jutta Held – Martin Papenbrock, (eds.): *Kunstgeschichte an den Universitäten im Nationalsozialismus*, Göttingen 2003 (Jahrbuch der Guernica Gesellschaft. Kunst und Politik 5), s. 321-242

Avant-projet de Convention internationale pour la protection des monuments et oeuvres d'art au cours des conflits armés, Geneve 1938

Ernst Bacher (ed.), *Kunstwerk oder Denkmal?*, Alois Riegls Schriften zur Denkmalpflege, Wien 1995

- Ernst Bachmann, *Spätstaufische Baugruppe in Mittelböhmen*, Prag 1940
- Ernst Bachmann (ed.), *Romanik in Böhmen. Geschichte, Architektur, Malerei, Plastik und Kunstgewerbe*, München 1977
- Hilde Bachmann, Schlesien und die böhmische Plastik des 14. Jahrhunderts, in: *Zeitschrift für Ostforschung* 2, 1953, s. 518-529
- Ján Bákoš, *Štyri trasy metodológie dejín umenia. Viedenská škola dejín umenia, Československý štrukturalizmus, Ikonológia a semiotika, Ruská historiografia umenia*, Bratislava 2000
- Ján Bákoš, Idea východnej strednej Európy ako umeleckého regionu, In: *Problémy dejín výtvarného umenia Slovenska*, Bratislava 2002, s. 10-18.
- Alfredo Barbacci, *Konserwacja zabytków we Włoszech*, Warszawa 1966
- Milena Bartlová – Martina Pachmanová (eds.), *Artemis a dr. Faust: Ženy v českých a slovenských dějinách umění*, Praha 2008.
- Katja Bernhardt, Piotr Piotrowski(eds.), *Grenzen überwindend. Festschrift für Adam S. Labuda zum 60. Geburtstag*, Berlin 2006,
- Dieter Birnbacher, *Verantwortung für zukünftige Generationen*, Stuttgart 1988
- Vojtěch Birnbaum, Nový názor na počátky české křesťanské architektury, in: *Obzor prehistorický* 4, 1925, s. 1-11
- Oldřich J. Blažíček, Jarmila Blažková, Pavel Preiss, *Německý obraz českého baroku. (K publikaci Barock in Böhmen in: Umění* 15, 1967, s. 381–409
- Jonathan Blower, Max Dvořák and Austrian Denkmalpflege at War, in: *Journal of Art Historiography*, 2009
- Jonathan Blower (rec.), Theodor Brückler, Thronfolger Franz Ferdinand als Denkmalpfleger. Die Kunstakten der Militärkanzlei im österreichischen Staatsarchiv (Kriegsarchiv), *Umění*, 58, 2010, s. 169-172.
- Jonathan Blower, Max Dvorak, Franz Ferdinand and the Katechismus der Denkmalpflege, *Umění*, 58, 2010, s. 433-444.
- Jonathan Blower, Max Dvořák, Wilhelm von Bode and The Monuments of German Art, in: *Ars* 44, 2011, s. 92–124.
- П. В. Боярский, *Введение в памятниковедение*, Moskva 1990
- Cesare Brandi, *Teoria del restauro*, Roma 1963
- Tilmann Breuer, Denkmallandschaft. Ein Grenzbe­griff und seine Grenzen, in: *Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege* 27, 1983, s. 75-82
- Theodor Brückler, Zur Geschichte der österreichischen Heimatschutzbewegung, in: *Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege* 43, 1989, s. 145-156.
- Miroslav Burian, K problematice státní památkové péče, in: *Zprávy památkové péče* 16, 1956, s. 113
- Theodor Brückler, Entstehung und Wirkung des österreichischen Ausfuhrverbotgesetzes 1918-1923, *Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege*, XLVIII, 1994, s. 1-10
- Theodor Brückler, T Theodor Brückler - Ulrike Nimeth, *Personenlexikon zur Österreichischen Denkmalpflege (1850-1990)*, Wien 2001
- Theodor Brückler, *Thronfolger Franz Ferdinand als Denkmalpfleger. Die "Kunstakten" der Militärkanzlei im Österreichischen Staatsarchiv (Kriegsarchiv)*, Wien 2009.
- Theodor Brückler, Die österreichische Denkmalpflege 1945-1947: „Resurrectio“ oder „Reanimatio“?, in: *Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege*, 58, 2004, s. 390-443
- Miroslav Burian, K problematice státní památkové péče, in: *Zprávy památkové péče* 16, 1956, s. 113.
- Adrian Buttlar - Gabi Dolff-Bonekämper - Michael Falser - Achim Hubel - Georg Mörsch (eds.), *Denkmalpflege statt Attrappenkult. Gegen die Rekonstruktion von Baudenkmalern - eine Anthologie*, Gütersloh 2011

- Sigrid Canz, Karl Maria Swoboda (1889-1977) Kunsthistoriker. Wissenschaftler zwischen Wien und Prag, in: Monika Glettler, Alena Mišková (eds.), *Prager Professoren 1938-1948: zwischen Wissenschaft und Politik*, Essen 2001, s. 175-190
- Renzo Casetti, Vom Nutzen und Nachteil der Historie im modernen Denkmalkultus. Der Einfluss von Friedrich Nietzsche auf Alois Riegl, in: *Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege*, 52, 2008, s. 111- 113.
- Ingrid Ciulisová, *Dejepis umenia na Slovensku: vybrané kapitoly*, Bratislava 2011.
- Paul Clemen, *Zerstörte Kulturdenkmäler an der Westfront*, Berlin 1917
- Paul Clemen, *Kunstschutz im Kriege. Die Kriegsschauplätze in Italien, im Osten und Südosten, Leipzig 1919*
- Compte-rendu de l'Assemblée Constitutive tenue à Varsovie les 21 et 22 juin 1965 / Report on the Constitutive Assembly held in Warsaw the 21st and 22nd June 1965.*
- Conservation Turn - Return to Conservation. Paradigm Shift in Heritage Conservation? Proceedings of the International Conferences of the ICOMOS International Scientific Committee for the Theory and the Philosophy of Conservation and Restoration. 5-9 May 2010 Prague, Czech Republic. 3-6 March 2011 Florence, Italy, Firenze 2012*
- Moritz Csáky (ed.), *Die Erfindung der Authentizität*, Wien 2009
- Olgierd Czerner, Wartość autentyczności w zabytkach, in: *Ochrona Zabytków*, 1971
- Norman Davies, *Microcosm: Portrait of a Central European City*, London 2002
- Norman Davies, *Mikrokosmos. Portrét jednoho stredoevropského mesta*, Praha 2006.
- Paweł Detloff, *Odbudowa i restauracja zabytków architektury w Polsce w latach 1918-1939. Teoria i praktyka*, Kraków 2006
- Dokumenty dotyczące delegacji polskiej w Komisjach Mieszanych - Reewakuacyjnej i Specjalnej w Moskwie. T. 1-8, Warszawa 1922-24*
- Petr Doležal, Gegenwärtige Gedankenanstöße für die Denkmalpflege, in: *Sborník prací FF brněnské univerzity, řada uměnovědná*, F 14-15, 1971, s. 47-61
- Gabi Dolff-Bonekämper, Gegenwartswerte. Für eine Erneuerung von Alois Riegls Denkmalwerttheorie, in: Hans-Rudolf Meier - Ingrid Scheurmann (eds.). *DENKmalWERTE. Beiträge zur Theorie und Aktualität der Denkmalpflege. Georg Mörsch zum 70. Geburtstag*. Berlin, München 2010
- Soňa Dorotíková, Teoretická východiska hodnocení v oblasti památkové péče, in: *Památky a příroda* 41, 1981, s. 398-407
- Soňa Dorotíková, *Filosofie hodnot: problémy lidské existence, poznání a hodnocení*, Praha 1998
- Max Dvořák: Alois Riegl. Nachruf. in: *Mitteilungen der k. k. Zentralkommission*, F III., Bd.4, 1905, s. 255 -262
- Max Dvořák, Restaurationsfrage, in: *Kunstgeschichtliches Jahrbuch*, 1907, s 1-6
- Max Dvořák (ed.), *Österreichische Kunsttopographie. Bd. I Die Denkmale des politischen Bezirkes Krems in Niederösterreich*. Wien 1907
- Max Dvořák, Ein Denkmalzerstörungsgesetz, *Kunstgeschichtliches Jahrbuch der k.k. Zentralkommission, Beiblatt für Denkmalpflege*, III, 1909, s.173-175
- Max Dvořák, Österreichisches Denkmalschutzgesetz, *Kunstgeschichtliches Jahrbuch der k.k. Zentralkommission, Beiblatt für Denkmalpflege*, IV, 1910, s.161-164
- Max Dvořák, Denkmalschutzgesetz, *Neue Freie Presse*, 26.11.1910
- Max Dvořák, Denkmalkultus und Kunstentwicklung, in: *Kunstgeschichtliches Jahrbuch der k.k. Zentralkommission IV, 1910, Beiblatt für Denkmalpflege*, s. 1-4
- Max Dvořák, *Katechismus der Denkmalpflege*, Wien 1916
- Max Dvořák, Ausfuhrverbot für alte Kunstwerke. *Neues Wiener Tagblatt*, 27.2.1918
- Max Dvořák, Einrichtungen des Kunstschutzes in Österreichs, in: Paul Clemen, *Kunstschutz im Kriege. Die Kriegsschauplätze in Italien, im Osten und Südosten*, Leipzig 1919, s. 1-10

- Max Dvořák – Hans Tietze, *Die Entführung von Wiener Kunstwerken nach Italien. Eine Darlegung unseres Rechtsstandpunktes. Mit einem offenen Brief an die italienischen Fachgenossen von Max Dvorak*, Wien 1919
- Max Dvořák, Die Verpfändung der Gobelinsammlung. *Neue Freie Presse*, 4.1.1920
- Max Dvořák, Die Balkanisierung Wiens. *Wiener Mittag*, 13.12.1920
- Max Dvořák, in: *Dritte Gemeinsame Tagung für Denkmalpflege und Heimatschutz, Eisenach 23.-24.9.1920 Stenographische Berichte*, s.157-161
- Ingeborg Eckert, Die Fresken des schlesisch-mährischen Malers Franz Anton Sebastini, in: *Zeitschrift für Ostforschung* 2, 1953, s. 530-545
- Christian von Ehrenfels, *System der Werttheorie I-II*, Leipzig 1897-1898
- Gerhard Eimer - Ernst Gierlich (eds.), *Kunsthistoriker und Denkmalpfleger des Ostens. Der Beitrag zur Entwicklung des Faches im 19. und 20. Jahrhundert* (Kunsthistorische Arbeiten der Kulturstiftung der deutschen Vertriebenen, Bd. 5), Bonn 2007
- Robert Eisler, Zur Erkenntnistheorie der ästhetischen Kritik, in: *Wissenschaftliche Beilage zum 15. Jahresbericht der Philosophischen Gesellschaft an der Universität Wien*, Leipzig 1902.
- Robert Eisler, *Studien zur Werttheorie*, Leipzig 1902
- Goetz Fehr, *Benedikt Ried. Ein deutscher Baumeister zwischen Gotik und Renaissance in Böhmen*. München 1961.
- Euripide Foundoukidis, L'Office International des Musées et la protection monuments et des œuvres d'art en temps de guerre, in: *Mouseion* 35-36, 1936, s. 187-200.
- Pierre Francastel, *L'histoire de l'art. Instrument de la propagande germanique*, Paris 1945
- Heinrich Gerhard Franz, *Die Deutsche Barockbaukunst Mährens*, München 1943
- Heinrich Gerhard Franz, *Studien zur Barockarchitektur in Böhmen und Mähren*, Brünn/München/Wien 1942
- Dagobert Frey, *Bramantes St. Peter-Entwurf und seine Apokryphen*, Wien 1915
- Dagobert Frey, Der Dom von Sebenico und sein Meister Giorgio Orsini, in: *Jahrbuch des Kunsthistorischen Institutes/Bundesdenkmalamt Wien*, 7, 1913, s. 1-169
- Dagobert Frey, Ein unbekannter Entwurf K.I. Dientzenhofers, in: *Mitteilungen des Vereins für die Geschichte der Deutschen in Böhmen*, 1921
- Dagobert Frey, Kunstdenkmäler im besetzten Polen, in: *Deutsche Kunst und Denkmalpflege* 1939/1940, s. 98-103
- Otto Kletzl, Wartheländisch wehrhafte Baukunst, in: H.Tintelnot (ed.), *Kunstgeschichtliche Studien, Festschrift für Dagobert Frey zum 23.4.1943*, Breslau 1943, s. 158-178.
- Eva Frodl-Kraft, *Gefährdetes Erbe. Österreichs Denkmalschutz und Denkmalpflege 1918-1945 im Prisma der Zeitgeschichte*, Wien-Köln-Weimar 1997
- Walter Frodl, *Pojęcia i kryteria wartościowania zabytków*, Warszawa 1966.
- Anton Gnirs, Die Denkmalpflege an der österreichischen Isonzofront in der Zeit des italienischen Feldzuges 1915-8, in: Paul Clemen, *Kunstschutz im Kriege. Die Kriegsschauplätze in Italien, im Osten und Südosten*, Leipzig 1919, s. 11-22
- Monika Glettler, Alena Míšková (eds.), *Prager Professoren 1938-1948: zwischen Wissenschaft und Politik*, Essen 2001, s. 175-190
- Otto Grautoff, *Kunstverwaltung in Frankreich und Deutschland*, Bern 1915
- Andrzej Gruszecki – Waldemar Łysiak, Propozycja nowej wersji Karty Weneckiej, in: *Architektura* 1974, s. 234-236
- Frank Hadler (ed.), *Geschichte und Kultur Ostmitteleuropas in vergleichender Absicht*, Leipzig 1998
- Tomáš Hájek, *Zánik a vznik památkových péčí. Filozofie památkové péče*, Praha 2005
- Géza Hajós, Max Dvořák und die Heimatschutzbewegung, in: *Ars* 44, 2011, s. 68-91.
- Maurice Halbwachs, *La mémoire collective*, Paris 1939
- Maurice Halbwachs, *Společne ramy paměti*, Warszawa 1979
- Maurice Halbwachs, *Kolektivní paměť*, Praha 2010.

Matthew Hardy (ed.), *The Venice Charter Revisited: Modernism, Conservation and Tradition in the 21st Century*, Cambridge 2008

Ivo Hlobil, *Teorie městských památkových rezervací*, Praha 1985

Ivo Hlobil (ed.), Alois Riegl, *Moderní památková péče*, Praha 2003.

Ivo Hlobil, *Na základech konzervativní teorie české památkové péče. Výbor z textů*, Praha 2008

Ivo Hlobil, K otázce teorie památkové péče v systému kultury České socialistické republiky řízené státem, in: *Umění* 37, 1979, s. 207 - 214.

Ivo Hlobil, Vojtěch Birnbaum - život a dílo v dobových souvislostech, in: Vojtěch Birnbaum, *Vývojové zákonitosti v umění*, Praha 1987, s.379-411.

Ivo Hlobil, Teze k teorii památkové péče ze současného stavu oboru, in: *Bulletin sekce památkové péče vedoucího pracoviště vědeckotechnického rozvoje* 5, Praha 1988, s. 138 – 141.

Ivo Hlobil, Kulturní dědictví a monumentika, in: *Bulletin Státní ústav památkové péče* 7, 1991, s. 34 – 36.

Ivo Hlobil – Rostislav Švácha, Alois Riegl, "konzervace" památek a rozklad ideje stylové jednoty, in: *Umění* 42, 1994, s. 239-244

Ivo Hlobil, Skrytá polemika Vojtěcha Birnbauma s českými funkcionalisty a rieglovskou teorií památkové péče, in: *Zprávy památkové péče* 55, 1995, s.1-14.

Ivo Hlobil, Monumentita a autentická funkce architektonických a urbanistických památek. Teoretická úvaha s praktickými důsledky, in: *Zprávy památkové péče* 60, 2000, s. 295 – 296.

Ivo Hlobil, Samostatná teorie památkové péče-neuralgický bod dějin umění, in: Milena Bartlová (ed.), *Dějiny umění v české společnosti: Otázky, problémy, výzvy. Příspěvky přednesené na Prvním sjezdu českých historiků umění*, Praha 2004, s. 242-247 Ivo Hlobil, Městské památkové rezervace v padesátých letech, in: Rostislav Švácha - Marie Platovská (eds.), *Dějiny českého výtvarného umění V, 1939/1958*, Praha 2005, s. 329 – 339.

Michael Ann Holly, Melancholické umenie: Viedenská škola dejín umenia, in: *Minulosť v prítomnosti: súčasné umenie a umeleckohistorické mýty*, Bratislava 2002

Rudolf Hönigschmid, Museen und Heimatschutz, in: *Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen* 61, 1932, s. 57- 60.

Rudolf Hönigschmid, Fünfzehn Jahre Verband der deutschen Museen, in: *Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen* 75, 1937, s. 30.

Martin Horáček, INTBAU. Benátská deklaráce o zachování památek a míst v 21. století: Vítaná redakce Benátské charty, in: *Zprávy památkové péče* 68, 2008, s. 237-239.

Martin Horáček, Poznámky k historikům umění a jejich hodnocení architektury, in: *Věstník Uměleckohistorické společnosti*, 2011, č.2, s.12.

Mojmír Horyna, Tři poznámky k problémům památkové péče, in: *Bulletin sekce památkové péče vedoucího pracoviště vědeckotechnického rozvoje* 5, Praha 1988, s. 90-95

Mojmír Horyna, Památka a její autenticita ve světle teorie Aloise Riegla, in: *Zprávy památkové péče* 56, 1996, s. 207-208

Mojmír Horyna, Úvod, in: Milena Bartlová (ed.), *Dějiny umění v české společnosti: Otázky, problémy, výzvy. Příspěvky přednesené na Prvním sjezdu českých historiků umění*, Praha 2004 s. 239-241

Mojmír Horyna, O smyslu památek a péče o ně, in: Alexandra Brabcová (ed.), *Brána muzea otevřená*, Praha 2008, s. 42-51

Mojmír Horyna, Pojem ceny stáří a teorie památkové péče vídeňské školy. In: *Vetché stáří, nebo zralý věk moudrosti? Sborník příspěvků z 28. ročníku symposia k problematice 19. století. Plzeň, 28. února - 1. března 2008.*

Jiřina Hořejší, Na okraj Fehrovy knihy o Benediktu Riedovi, in: *Umění* 14, 1966, s. 181–182

Sonja Anna Hoyer, Stegenškova in Steletova interpretacija Rieglovega vrednostnega sistema, in: *Studia Historica Slovenica*, 7, 2007, s. 743-755.

Pawel Huelle, *Davídek Weiser*, Praha 2006

- Rudolf Chadraba, Max Dvořák a vídeňská škola dějin umění, in: *Kapitoly z českého dějepisumu umění II*, Praha 1987, s.9-70
- Hans Jonas, *Das Prinzip Verantwortung: Versuch einer Ethik für die technologische Zivilisation* Frankfurt am Main, 1979 Hans Jonas, *Princip odpovědnosti*. Praha 1997.
- Lech Kalinowski, *Max Dvořák i jego metoda badań nad sztuką*, Warszawa 1974.
 Lech Kalinowski (ed.), *Max Dvořák i jego teoria dziejów sztuki*, Warszawa 1974.
Kapitoly z českého dějepisumu umění I-II, Praha 1987
- Ryszard Kasperowicz (ed.), *Georg Dehio i Alois Riegl – kult zabytków. Antologia tekstów*, Warszawa 2001.
- Gottfried Kiesow, *Památková péče v Německu*, Brno 2012
- Otto Kletzl, *Titel und Namen von Baumeistern deutscher Gotik*, München 1935
- Otto Kletzl, *Peter Parler. Der Dombaumeister von Prag*, Leipzig 1940
- Otto Kletzl, *Deutsche Kunst in Böhmen und Mähren*, Prag 1940
- Otto Kletzl, Wartheländisch wehrhafte Baukunst, in: H.Tintelnot (ed.), *Kunstgeschichtliche Studien, Festschrift für Dagobert Frey zum 23.4.1943*, Breslau 1943, s. 158-178
- Vlastimil Kostkan, *Územní ochrana přírody a krajiny v České republice*, Olomouc 1996
- Viktor Kotrba, Jaromír Homolka, Karel Stejskal, Jaroslav Pešina, Josef Krása, in: *Umění* 19, 1971, s. 358–40
- František Kovárna, Budování našich výtvarných tradic, in: *Volné směry* 38, Praha 1942-44, s. 5-6.
- Janusz Krawczyk, Teoria Aloisa Riegla i jej polska recepcja a problemy konserwatorstwa, in: *Współczesne problemy teorii konserwatorskiej w Polsce*, Warszawa 2008.
- Petr Kroupa, Základní principy památkové péče? (Detektivní pátrání), in: *Zprávy památkové péče* 61, 2001, s. 301-313.
- Petr Kroupa, Čas a autenticita památky, in: *Zprávy památkové péče* 64, 2004, s. 431-442
- Karl Kühn, *Die schöne Altstadt. Ihr Schutz, ihr Umbau, ihre Verkehrsverbesserung. Eine Untersuchung zur praktischen Auswertung der Erkenntnis vom Wesen der alten Stadt*, Berlin 1932.
- Eugene M. Kulischer, *Europe on the Move. War and Population Changes, 1917-1947*, New York 1947
- Michael Kummer, *Denkmalschutzrecht als gestaltendes Baurecht*, München 1981
- LLa conservation des monuments d'art et d'histoire (Travaux de la Conférence d'Athenes)*, 1933
- La protection des monuments et œuvres d'art en temps de guerre*, Paris 1939
- La Protection des collections nationales d'art et d'histoire. Essai de réglementation internationale*, Paris 1939
- Adam S. Labuda, Die Ostsiedlung und die gotische Kunst. Begriffe und Realitäten, in: Thomas W. Gaehtgens (ed.), *Künstlerischer Austausch, Artistic Exchange. Akten des XXVIII. Internationalen Kongresses für Kunstgeschichte, Berlin, 15.–20. Juli 1992*, II. Band, Berlin 1993, s. 31–38
- Adam S. Labuda, „... eine von sinnvollen Zweckgefühlen erfüllte, herbe und großartige Kolonialkunst...“ Zum kunsthistorischen Diskurs über Ostmitteleuropa. In: *Zeitschrift für Kunstgeschichte*, 1993, s. 1-17.
- Adam S. Labuda (ed.): *Dzieje historii sztuki w Polsce. Kształtowanie się instytucji naukowych w XIX i XX wieku*, Poznań 1996
- Adam S. Labuda, Kunst und Kunsthistoriographie im deutschpolnischen Spannungsverhältnis – eine vernachlässigte Forschungsaufgabe, in: Hans-Jürgen Karp (ed.), *Deutsche Geschichte und Kultur im heutigen Polen. Fragen der Gegenstandsbestimmung und Methodologie* (Tagungen zur Ostmitteleuropa-Forschung, Bd. 2), Marburg 1997, s. 119-135

Marian Lalewicz, *Sprawozdanie z Międzynarodowej konferencji w Atenach w sprawie ochrony i konserwacji zabytków sztuki i historii, odczytane dn. 18 marca 1932 r. na posiedzeniu Polskiej Komisji Międzynarodowej Współpracy Intelektualnej w Warszawie*, Warszawa 1933.

Christopher Lasch, *The Culture of Narcissism: American Life in an Age of Diminishing Expectations*, New York 1979

Vojtěch Láska, Hodnota, autenticita a integrita stavebního díle minulosti - teorie a praxe, in: *Památky středních Čech* 14, 2000, s. 1-27.

Dobroslav Líbal, Památková péče je samostatná vědní disciplína, in: *Bulletin sekce památkové péče vedoucího pracoviště vědeckotechnického rozvoje* 5, Praha 1988, s. 45 – 47.

David Lowenthal, Changing Criteria of Authenticity, in: K.E. Larsen (ed.), *Nara Conference on Authenticity. Japan 1994. Proceedings UNESCO*, Trondheim, 1995, s. 121-135.

David Lowenthal, Authenticity? The dogma of self-delusion, in: *The Heritage Crusade and the Spoils of History*, Cambridge 1998, s. 184-192.

Martin Mádl, Památková péče v období "konce dějin umění". Ke vztahu teorie umění k praxi památkové péče, in: Milena Bartlová (ed.), *Dějiny umění v české společnosti: Otázky, problémy, výzvy. Příspěvky přednesené na Prvním sjezdu českých historiků umění*, Praha 2004, s. 248-256.

Claudio Magris, *Mikrokosmy*, Praha 2000

Ewa Manikowska, Działalność moskiewskiego Wydziału Zabytków, in: *Spotkania z zabytkami*, 2007, č.1, s. 8-10

Bohumil Markalous, Ochrana památek, in: *Lidové noviny*, 11.7.1922, s. 7.

Ernö Marosi, Josef Strzygowski als Entwerfer von nationalen Kunstgeschichten, in: Ruth Heftrig, Olaf Peters, Barbara Schellewald (eds.), *Kunstgeschichte im „Dritten Reich“, Theorien, Methoden, Praktiken*, Berlin, 2008, s. 103-113

Peter J. Martyn, Urbanity on the Fringes of Polish Statehood. A Celebration of the Unique Cities of Vraetslav and Leopoldis, in: *Umění* 51, 2003, s. 406-420

Julian Marquard-Twarowski, *Dagobert Frey als kunsthistorischer Ostforscher*, Berlin 2008

Hans-Rudolf Meier, Die kunstgeschichtlichen Werte in Tilmann Breuers Denkmal(werte)theorie, in: *Die Denkmalpflege* 69, 2011, s. 11-16.

Mémoire présenté par le Gouvernement de la République Tchécoslovaque pour obtenir, conformément a l'article 195 et annexe 4 du traité de Paix de Saint-Germain, la restitution d'objets artistiques et historiques faisant actuellement partie des collections ci - devant impériales de Vienne, Praha 1921

Memorandum o současném stavu památkové péče v ČSSR, in: *Umění* 16, 1968, s. 327 – 341.

Memorial o stanie zabytków w Polsce, in: *Materiały II. Kongresu Kultury Polskiej*, Warszawa 1982

Václav Mencl (ed.), *Český Krumlov, jeho život a umělecký růst*, Praha 1948.

Metodika průzkumů historických měst socialistických států z hlediska památkové péče, Praha 1985

Alice Mezey-Debreczeni- Edit Szerkeszi, Az állami műemlékvédelem kezdetei Magyarországon. A Central-Comission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale magyarországi működése (1853-1860), in: István Bardoly -Andrea Haris (ed.), *A magyar műemlékvédelem korszakai*.Budapest 1996, s. 47-67

Jacek Miler, *Działalność Towarzystwa Opieki nad Zabytkami Przeszłości na terenie Rosji*, in: Cenne, bezcenne, utracone, 1998, č.1, s. 10-11.

Vojslav Mole, *Iz knjige spominov*, Ljubljana 1970

Raoul Naroy, *Le supplice de Louvain, faits et documents*, Paris 1915.

Winfried Nerdinger (ed.): *Geschichte der Rekonstruktion. Konstruktion der Geschichte*, München 2010

Jaromír Neumann, Dílo Maxe Dvořáka a dnešek, in: *Umění* 9, 1961, s. 525-57

Christian Norberg- Schulz, *Genius Loci, Towards a Phenomenology of Architecture*, New York 1980.

Christian Norberg- Schulz, *Genius loci, k fenomenologii architektury*, Praha 1994.

- Pierre Nora, *Les Lieux de mémoire*, Paris 1984
- Pierre Nora, Mezi paměti a historií: problematika míst, in: *Cahiers du CEFRES*, 1998, s. 7-31
- Ochrona i konserwacja dóbr kultury w Polsce: 1944-1989 : uwarunkowania polityczne i społeczne*, Warszawa 1996
- Margaret Olin, Spätrömische Kunstindustrie: The Crisis of Knowledge in fin de siècle Vienna, in: *Akten des XXV. Internationalen Kongresses für Kunstgeschichte 1, Wien und die Entwicklung der kunsthistorischen Methode*, Wien 1984, s. 29-36
- Margaret Olin, The Cult of Monuments as a State Religion in Late 19th Century Austria, in: *Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte* 38, 1985, s. 177-198
- Margaret Olin, *Forms of representation in Alois Riegl's theory of art*, 1992
- Margaret Olin, Forms of Respect: Alois Riegl's Concept of Attentiveness, in: *Art Bulletin* 71, 1989, s. 285-299
- Margareta Olin, Il culto socialista dei monumenti di Alois Riegl, in: Sandro Scarroccchia (ed.), *Alois Riegl: Teoria e Prassi della Conservazione dei Monumenti*, Bologna 1995, s. 473-486
- Josef Opitz, *Sochařství v Čechách za doby Lucemburků*, Praha 1936
- Памятниковедение. Теория, методология, практика*, Moskva 1986;
- Jan Patočka, *Umění a čas. Sebrané spisy 4.*, Praha 2004
- Jakub Pavel, *Ochrana kulturních památek: Společenská nezbytnost památkové péče*, Praha 1969
- Jakub Pavel, *Max Dvořák*, Brno 1971
- Jakub Pavel, Dějiny památkové péče v českých zemích v 19. století (Od osvícenství do první světové války), in: *Sborník archivních prací* 25, 1975, s. 143 - 293
- Jaromír Pečírka, Odkaz Maxe Dvořáka, in: *Volné směry* 36, 1940/1941, s. 119
- Jaroslav Petrů, Jan Patočka a památková péče, in: *Památky a příroda* 1990, 466 - 468
- Jaroslav Petrů (ed.), Max Dvořák, *Katechismus památkové péče*, Praha 1991
- Jaroslav Petrů, Osobnost konzervátora, in: *Zprávy památkové péče* 55, 1995, s. 211.
- Jan Piskorski, Z badań nad historiografią Europy Środkowej i Wschodniej, in: *Przegląd Historyczny* 91, 2000, s. 451-474.
- Jan M. Piskorski, Jörg Hackmann, Rudolf Jaworski (eds.), *Deutsche Ostforschung und polnische Westforschung im Spannungsfeld von Wissenschaft und Politik. Disziplinen im Vergleich*, Osnabrück/Poznań 2002.
- Ksawery Piwocki, *Pierwsza nowoczesna teoria sztuki*, Warszawa 1970.
- Jana Poláková (ed.), *Mezinárodní dokumenty o ochraně kulturního dědictví*, Praha 2007.
- Daniel Pommier Vincelli, *La missione Segre (1918-1920). L'Austria e la nuova Europa centro-orientale*, 2011
- Damjan Prelovšek, Památková péče a slovinské dějiny umění. In: *Regnum Bohemiae et Sacrum Romanum Imperium. Sborník k počtĕ Jiřítio Kuthana*. Praha 2005, s. 409-423
- Premier Congrès International des Architectes et. Techniciens des Monuments Historiques*, Paris 1957
- Programme de la Commission internationale des Monuments historiques*, in: *Mouseion*, 25-26, 1934, s. 178-185.
- Projet de Convention internationale pour la protection des patrimoine historiques et artistiques nationaux (Nouvelle rédaction 1936), in: *Mouseion* 33-34, 1936, s. 283-289
- Jan Pruszyński, *Dziedzictwo kultury Polski, jego straty i ochrona prawna*, Kraków 2001
- Johann Rainer, Die italienische Militärmission in Wien 1918–1920. In: Alexander Novotny – Othmar Pickl (ed.), *Festschrift Hermann Wiesflecker zum sechzigsten Geburtstag*, Graz 1973, s. 267–280
- Johann Rainer, Il ricupero dei beni culturali dall'Austria dopo la Prima Guerra Mondiale. In: *Studi Trentini di Scienze Stioriche*, 1988, s. 237–250
- Mathew Rampley, Max Dvorak: Art History and Crisis of Modernity, in: *Art History*, 2003, s. 214-237
- Jerzy Remer, Geneza i problematyka nowej dyscypliny - zabytkoznawstwa i konserwatorstwa, in: *Z dziejów nauki polskiej*, Warszawa 1975, s. 33 – 48

- Réplique de la République Tchécoslovaque a la réponse de l'Autriche: Questions de droit et de fait*, Praha 1921
- Alois Riegl, *Der moderne Denkmalkultus. Sein Wesen und seine Entstehung. Einleitung zum Denkmalschutzgesetz*, Wien 1903
- Alois Riegl, Neue Strömungen in der Denkmalpflege, *Mitteilungen der k. k. Zentralkommission*, F.III, Bd. IV, s.85 -104
- Alois Riegl, The modern cult of monuments: its character and origin, in: *Oppositions* 25, 1982, s. 20-51
- Alois Riegl, *Le culte moderne des monuments. Son essence et sa genèse*, Paris 1984
- Alois Riegl: Moderni kult spomenika, njegova bit, njegov postanak, in: *Anatomija povjesnog spomenika*, Zagreb 2006, s. 349-412.
- Franz Anton Richard, *Pressburg: die ehemalige Hauptstadt Ungarns, die Hauptstadt der Slowakei, eine alte deutsche Stadt*, Berlin/Stuttgart 1935
- Václav Richter, Památka, in: *Monumentorum tutela* 6, 1970, s. 5-21
- Václav Richter, Péče o památky, in: *Muzeologické sešity* 3, 1971, s. 1 - 32.
- Václav Richter, *Památka a péče*, Praha 1993
- Fritz K. Ringer. *Die Gelehrten. Der Niedergang der deutschen Mandarine 1890 – 1933*. Stuttgart 1983
- Georges Henri Riviére, The ecomuseum – an evolutive definition, in: *Museum*, 37, 1985, s. 182-183.
- Michael Rössler - Heidemarie Uhl (eds.), *Renaissance der Authentizität? Über die neue Sehnsucht nach dem Ursprünglich*, Bielefeld 2012.
- H. Roth (ed.), *Geschichte Ostmittel- und Südosteuropas*, Köln 1999. Andrew C. Janos. *East Central Europe in the Modern World: The Politics of the Borderlands From Pre- to Postcommunism*, Stanford 2000
- Hans Rothfels, Frontiers and Mass-Migrations in Eastern-Central Europe, in: *Review of Politics* 8, 1946, s.37-67
- Bogumiła J. Rouba, Autentyczność i integralność zabytków, in: *Ochrona zabytków*, 2008, s. 37-56
- Rainer Rudolf - Eduard Ulreich, *Karpatendeutsches biographisches Lexikon*, Stuttgart 1988.
- Anetta Rybicka, *Instytut Niemieckiej Pracy Wschodniej. Institut für Deutsche Ostarbeit Kraków 1940-1945*, Warszawa 2002
-
- Bohdan Rymaszewski, Refleksje o rieglowskiej wartości zabytkowej, in: *Conservatio est aeterna creatio: księga dedykowana prof. Janowi Tajchmanowi*, Toruń 1999
- Bohdan Rymaszewski, Uwagi o niektórych historycznych krajobrazach w kontekście rieglowskich wartości zabytków, in: *Hortus Vitae. Księga pamiątkowa dedykowana Andrzejowi Michałowskiemu*, Warszawa 2001
- Volodymyr Sas Zaloziieckyj, *Das geistige Leben der Ukraine in Vergangenheit und Gegenwart*, Münster 1930
- Sandro Scarrocchia, *Oltre la storia dell'arte: Alois Riegl, vita e opere di un protagonista della cultura viennese*, Milano 2006.
- Sandro Scarrocchia, *Max Dvorák: conservazione e moderno in Austria, 1905-1921*, Milano 2009
- Sandro Scarrocchia (ed.), *Alois Riegl: Teoria e Prassi della Conservazione dei Monumenti*, Bologna 1995
- Sandro Scarrocchia (ed.), *Max Dvořák, Schriften zur Denkmalpflege*, Wien 2012
- Joseph B. Schechtman, *European Population Transfers 1939-1945*, New York 1946, Joseph B. Schechtman, *Postwar Population Transfers in Europe 1945-1955*, Philadelphia 1962
- Julius von Schlosser, Die Wiener Schule der Kunstgeschichte. Rückblick auf ein Säkulum deutscher Gelehrtenarbeit in Österreich. Nebst einem Verzeichnis der Mitglieder, bearbeitet von H.Hahnloser, in: *Mitteilungen des Österreichische Instituts für Geschichtsforschung*, Erg.-Bd. 13, H. 2, Innsbruck 1934, s.141-2281
- Oskar Schürer, *Die Doppelkapelle der Kaiserpfalz Eger*, Eger 1929.

- Oskar Schürer, Romanische Doppelkapellen. Eine typengeschichtliche Untersuchung, in: *Marburg Jahrbuch* 1929, s.99-192.
- Oskar Schürer, *Die Kaiserpfalz Eger*, 1934.
- Oskar Schürer – Erich Wiese, *Deutsche Kunst in der Zips*, Brünn 1938
- Volodymyr Sičynskij, *Dřevěné stavby v karpatské oblasti*, Praha 1940.
- Statut der Zentralkommission*
- Oldřich Stefan, Římská fóra, in: *Volné směry* 1926, s. 163-165 a 205-207.
- Oldřich Stefan, Mussoliniho projekty vybudování Říma a Praha, in: *Národní listy*, 14.2.1926, vzdělávací příloha s.1
- Oldřich Stefan, O regulačních otázkách vnitřního Říma, in: *Architekt SIA* 28, 1929, s. 146 - 163.
- Beate Störckuhl, Historia sztuki w służbie "niemieckich badań wschodnich, in: *Rocznik Historii Sztuki* 26, 2001, s. 31-43
- Josef Strzygowski, *Der Dom zu Aachen und seine Entstehung: Ein Kunstwissenschaftlicher Protest*, Berlin 1904
- Josef Strzygowski, Der vorromanische Kirchenbau der Westslawen, in: *Slavia* 3, 1924, s. 392 – 446.
- Joseph Strzygowski, *Altslawische Kunst*, Augsburg 1929.
- Józef Strzygowski, Północ i południe w sztuce plastycznej, in: *Sprawozdania z czynności i posiedzeń Polskiej Akademii Umiejętności* 31, 1926, nr 8, s. 7–9.
- Joseph Strzygowski, *Die Holzkirchen in der Umgebung von Bielitz-Biala*, Posen, 1927.
- Joseph Strzygowski, Die mit Flechtbändern verzierte Platte auf dem Wavel, in: *Seminarium Kondakovianum. Recueil d'études. Archéologie, histoire de l'art, études byzantines* 2, 1928, s. 55-59.
- Józef Strzygowski, Odkrycia na Wavelu i porównawcze badania sztuki, in: *Pamiętnik Warszawski* 1, 1929, s. 19-41.
- Joseph Strzygowski, Zur Mittlerrolle Osteuropas in der bildenden Kunst Nord- und Westeuropas, in: *L'art byzantin chez les slaves. Premier recueil dédié à la mémoire de Théodore Uspenskij*, Paris 1930, s.66-71
- Stručný slovník památkové péče, Praha 1983
- John Stubbs- Emily G. Makaš, *Architectural Conservation in Europe and the Americas*, New Jersey 2011
- Jaroslav Svatoň, *Prognóza rozvoje státní památkové péče do roku 2000 (2010)*, Praha 1989.
- Karl M. Swoboda–Johannes Wilde (eds.), *Kunstgeschichte als Geistesgeschichte. Studien zur abendländischen Kunstentwicklung von Max Dvořák*, München 1924
- Karl M. Swoboda, *Zum deutschen Anteil an der Kunst der Sudetenländer* (Beiträge zur Geschichte der Kunst im Sudeten- und Karpathenraum 1), Brünn 1938
- Karl M. Swoboda – Ernst Bachmann – Erich Hubala – Hermann Fillitz – Erwin Neumann, *Barock in Böhmen*. München 1964
- Karl Maria Swoboda, Karl Schwarzenberg, Ferdinand Seibt, Erich Bachmann, Gerhard Schmidt, Götz Fehr, Christian Salm, *Gotik in Böhmen*, München 1969
- Bogusław Szmygin (ed.), *Współczesne problemy teorii konserwatorskiej w Polsce*, Warszawa 2008
- Tadeusz Szydłowski, O Józefie Strzygowskim i jego walce z humanizmem, in: *Przegląd Współczesny* 1924, s. 231-256, 407-434.
- Eva Šamánková, Götz Fehr, Benedikt Ried. Ein deutscher Baumeister zwischen Gotik und Renaissance in Böhmen. München 1961, in: *Umění* 11, 1963, s. 310–315.
- Břetislav Štorm: mezi žízní budoucnosti a trýzní minulosti: výbor z textů k architektuře, umění a památkové péči*, Brno 2008.
- Josef Štulc, K současnému stavu metodologie údržby a obnovy stavebních památek, in: *Památky a příroda*, 1987, s. 129-149.

Josef Štulc, Úspěchy a prohry památkové péče v obnovené demokracii, in: Milena Bartlová (ed.), *Dějiny umění v české společnosti: Otázky, problémy, výzvy. Příspěvky přednesené na Prvním sjezdu českých historiků umění*, Praha 2004, s. 257-260

Moritz Thaussing, *Wiener Kunstbriefe*, Wien 1884.

H.Tintelnot (ed.), *Kunstgeschichtliche Studien, Festschrift für Dagobert Frey zum 23.4.1943*, Breslau 1943

The 1st Heritage Forum of Central Europe, Kraków 2012

Vlastimil Vinter, *Úvod do dějin a teorie památkové péče I., Nástin základních ideových otázek památkové péče v socialismu*, Praha 1964

Vlastimil Vinter, *Úvod do dějin a teorie památkové péče II., Teoretické otázky hodnot a hodnocení, zachování a kulturně výchovného uplatnění památek*, Praha 1971

Charles de Visscher, *La protection internationale des monuments historiques et des oeuvres d'art en temps de guerre*, in: *Mouseion* 1936, s.181

Charles de Visscher, *La protection internationale des monuments historiques et des œuvres d'art en temps de guerre*, in: *Mouseion* 35-36, 1936, s. 177-185

Charles de Visscher, *La Protection des patrimoines artistiques et historiques nationaux. Nécessité d'une réglementation internationale*, in: *Mouseion* 43-44, 1938, s. 7-33.

Daniela Vokolková, Neholme se sami aneb výzva k odpovědnému přístupu ke kulturnímu dědictví, in: Milena Bartlová (ed.), *Dějiny umění v české společnosti: Otázky, problémy, výzvy. Příspěvky přednesené na Prvním sjezdu českých historiků umění*, Praha 2004,s. 266-269

Václav Wagner, *Umělecké dílo minulosti a jeho ochrana*, Praha 2005.

Wien und die Entwicklung der kunsthistorischen Methode, Akten des XXV. Internationalen Kongresses für Kunstgeschichte Wien 1983, 1/1, Wien-Köln-Graz 1984

Zdeněk Wirth, JUDr. Luboš Jeřábek, in: *Umění* 11, 1937/1938, s.50

Zdeněk Wirth, *Furor teutonicus*, in: *Umění* 17, 1945-1949, s. 5.

Zdeněk Wirth, *Ochrana památek v SSSR*, in: *Zprávy památkové péče* 11, 1952, s. 38 -44

Teresa Wróblewska, *Die Reichsuniversitäten Posen, Prag und Strassburg als Modell nationalsozialistischer Hochschulen in den von Deutschland besetzten Gebieten*, Toruń 2000

Pavel Zahradník, Na okraj působení Josefa Mockera na svatovítské katedrále. (Ke vzájemným vztahům Josefa Mockera a Friedricha von Schmidta), *Zprávy památkové péče* 61, 2001, č. 2, s. 24-27.

Jan Zachwatowicz, *Nouveaux aspects de la théorie de conservation des monuments historiques*, in: *Il monumento per l'uomo: Atti del II Congresso Internazionale del Restauro*, Venezia 1965

Jan Zachwatowicz, *Wybór prac*, Warszawa 1981

Florian Zapletal, *Horjanská rotunda*, Olomouc 1923

Závěry aktivu odborných pracovníků památkové péče, Praha 1990.